

DİL VE DİLBİLGİSİ EĞRETİLEMELERİNE İLİŞKİN GÖZLEMLER VE DÜŞÜNCE ÖRÜNTÜLERİ

Dilek PEÇENEK*

Öz

Kavramsal Eğretileme Kuramına göre, düşünme süreçleri eğretilemeye dayanmaktadır. Kavramsal eğretileme bir deneyim alanının farklı bir deneyim alanıyla anlaşılmasını içerir. Buna göre, kavramsal eğretileme, kaynak alandan hedef alana bir eşleme olarak algılanmaktadır. Kavram sistemimiz eğretilemelerle yapılanmıştır; eğretilemelere dayalı olarak nesnelere deneyimlemekte ve eğretilemeler kullanarak nesnelere hakkında konuşmaktayız. Eğretilemelerin düşünce alanlarını yapılandırmadaki ve iletmedeki rolü nedeniyle Eğretileme Çözümlemesi bireylerin kavramsallaştırma yollarını ve düşüncelerini ortaya çıkarmada etkili bir araştırma aracı olarak kabul edilmektedir. Bu çerçevede çalışmamızda, dilbilim ve yabancı dil-edebiyat eğitimi alan lisansüstü öğrencilerin dil ve dilbilgisi ile ilgili biliş ve düşünce örüntülerini eğretileme çözümlemesi ile ortaya çıkarabilmek amaçlanmıştır. Araştırmanın verileri deneysel eğretileme çıkartımı tekniği çerçevesinde geliştirilen eğretileme çıkartım sormacası ile elde edilmiştir. Dilsel eğretilemelerin çözümlenmesiyle bir bölümünü çalışma kapsamında uzlaşım olarak niteleyebileceğimiz dil ve dilbilgisi (DİL ARAÇTIR, DİLBİLGİSİ CANLI VARLIKTIR...) eğretilemelerine ulaşılmıştır. Belirlenen kavramsal eğretilemelere ve içerimlerine dayalı olarak dil ve dilbilgisi ile düşünce örüntüleri çıkarımlanmaya çalışılmıştır. Katılımcıların dili ve dilbilgisini somut kavramlarla ve bu kavramların özellikleriyle biçimselleştirdikleri görülmektedir.

Anahtar sözcükler: Kavramsal Eğretileme, Dilsel Eğretileme, Benzetme, Dil, Dilbilgisi, Eğretileme Çözümlemesi, eğretileme Çıkartımı, Düşünce Örüntüleri

Abstract

Observations on Language - Grammar Metaphors and Thinking Patterns

According to the Conceptual Metaphor Theory the thinking processes rely on metaphors. Conceptual metaphor includes a comprehension of one experience domain through different experience domains. Accordingly, conceptual metaphors are perceived as a mapping from one source domain to the target domain. We experience objects according to metaphors and we speak by utilizing metaphors.

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Dilbilim Bölümü,
pecenek@ankara.edu.tr

Namely, conceptual metaphors produce linguistic metaphors. Due to metaphors' roles as structuring and conveying thinking domains, Metaphor Analysis is seen as an effective research tool that brings out individuals' ways of conceptualization and their views. In this study metaphor analysis on language and grammar has been employed so as to find out the cognition and opinion patterns of graduate students studying linguistics and foreign language-literature. The data are gathered via metaphor elicitation survey developed within the frame of experimental metaphor elicitation technique, and are analyzed through content analysis. Accordingly, the salient language and grammar metaphors are attained on the basis of linguistic metaphors (LANGUAGE IS A TOOL, GRAMMAR IS ANIMATE...). Depending on the specified conceptual metaphors and entailments, thinking proposals on language and grammar are tried to be inferred. It is seen that the participants embody language and grammar with the concrete concepts and their features.

Keywords: *Conceptual Metaphor, Linguistic Metaphor, Simile, Language, Grammar, Metaphor Analysis, Metaphor Elicitation, Thinking Patterns*

1. Giriş

Eğretileme (metafor), farklı bilgi alanlarında yer alan iki öge arasındaki benzerlik ya da örneksime (analogy) ilişkisine dayalı bir söz betisidir. Benzerlik ya da örneksime eğretilemeye, kaynak alanın özelliğini hedef alana aktarabilme olanağı vermektedir. Eğretileme ile “anlatılmak istenen kavram, onunla bir yönden ilişkisi, benzerliği, yakınlığı olan başka bir kavramla anlatılmaya çalışılır; böylece bir gösterge yeni bir anlam kazanır.” (Aksan 62). Sözelimi, “O kadın tam bir tilki.” tümcesinde, tilki “...köpekgillerden, (...), ağzı ve burnu uzun ve sivri (...) bir tür memeli olan hayvan”a (Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük-TDK) değil, tilkinin simgesel özelliği olarak kabul edilen kurnazlığa gönderme yapmaktadır. Yani kurnazlık tilki eğretilemesi ile anlatılmaktadır.

Bilişsel anlambilimde, eğretileme, yalnızca söz sanatına dayalı bir dil betisi olarak değil, dünyayı anlamaya ve bilgimizi düzenlemeye olanak tanıyan temel bir bilişsel süreç olarak görülmektedir. Kavramsal Eğretileme Kuramına göre (Lakoff ve Johnson 3), düşünme süreçleri eğretilemeye dayanmaktadır. Eğretilemeler doğrultusunda düşünmekte ve eylemler gerçekleştirmektediriz. Başka bir anlatımla, kavram sistemimiz eğretilemelerle yapılanmıştır; eğretilemelere dayalı olarak nesnelere deneyimlemekte ve eğretilemeler kullanarak nesnelere hakkında konuşmaktayız. Yani, kavramsal eğretilemeler dilsel eğretilemeleri üretmektedir. Buna göre, kuramda, kavramsal eğretileme ile dilsel eğretileme (bireysel eğretilemeli ifade) arasında bir ayrım yapılmaktadır.

Kavramsal eğretileme, bir deneyim alanının farklı bir deneyim alanıyla anlaşılmasını içerir (Lakoff ve Johnson 5). Buna göre, kavramsal eğretileme,

kaynak alandan hedef alana bir eşleme (mapping) olarak algılanmaktadır. Eşleme fiziksel (ontolojik) bir örtüşmeye dayanır; kaynak alanın kavramsal ögeleri hedef alanın kavramsal ögeleriyle sistematik bir biçimde birbiriyle eşleşir. Sözgelimi, AŞK BİR YOLCULUKTUR eğretilmesinde, aşk alanının (hedef alan) ögeleri ile yolculuk alanının (kaynak alan) ögeleri eşleşmektedir. Buna göre, aşıklar yolcularla, aşk ilişkisi taşıtla, aşıkların ortak hedefleri yolculuktaki aynı yöne, ilişkide yaşanan güçlükler yolculuk sürecindeki engellerle vb. eşleşir. Lakoff (77-98), kavramsal sistemdeki eşlemeleri daha kolay anımsayabilmek için anımsatıcılar kullandıklarını (Lakoff ve Johnson) ve bunun da eşlemeyi ortaya çıkardığını belirtir. Sözgelimi, AŞK BİR YOLCULUKTUR anımsatıcısı yolculuk hakkındaki bilgiyi aşka aktaran bir eşleme setine ve aynı zamanda kavramsal bir eğretilmeye gönderme yapmaktadır. AŞK BİR YOLCULUKTUR eğretilmesini (anımsatıcısını/eşlemesini) oluşturan şey özel bir sözcük ya da ifade değildir. Kaynak alanla (yolculuk) hedef alan (aşk) arasında gerçekleşen fiziksel bir eşlemedir. Eşleme uzlaşımaldır, kavram sistemimizin durağan bir parçasıdır. Verilen örnekte de görüldüğü gibi, eşleme aşk ilişkilerini kavramsallaştırabilmenin uzlaşımşal yollarından biridir. Buna göre, “Aşkımızın dönüm noktasındayız”, “Şimdi geri dönemeyiz” (Lakoff 77-98), “Aşkım, bu ilişki nereye gidiyor?”, “Bir çıkış yolu bulunur” “İlişkinizin gidişatını bilemeyebilir ama...” (TV reklamı) gibi ifadeler AŞK BİR YOLCULUKTUR kavramsal eğretilmesinin bireysel dilsel ifadeleridir. Yani, dil konuşucusu zihnindeki kavramsal eğretilmeye dayalı olarak sözü edilen dilsel eğretilmeleri üretebilmektedir. Lakoff (77-98), eğretilmenin bir bütün olarak kavramsal eşlemeleri ve bireysel dilsel ifadeleri içerdiğini, bununla birlikte kavramsal eğretilmenin kavramsal eşlemeye, dilsel eğretilmenin ise kavramsal eşleme sonucunda ortaya çıkan bireysel dilsel ifadeye gönderme yaptığının unutulmaması gerektiğini vurgular.

Eğretilmede, hedef ve kaynak alanlar -kavramları temsil etmede artalan bilgi yapıları (Clausner ve Croft 13-14)- arasındaki eşleme deneyim temeline dayanmaktadır. Kavramsal eğretilmelerin/eşlemelerin kaynağı imge şemalarıdır. İmgeler, özgül ve bedenselleşmiş (yerleşik/biçimlenmiş) deneyimlerin kavramsal temsilidir. Uzamdaki duyuşal, bedensel ve toplumsal etkileşimlerle ilgili deneyimlerimiz anlamlı kavramsal yapılar olarak ortaya çıkar (Johnson 19-23). Deneyimlerin yinelenmesiyle duyuşal ve deneyimsel bilgi, genel örüntüler biçiminde imge şemaları oluşturur. Fiziksel deneyimlere gönderimde bulunan alanlar, Johnson tarafından bedenselleşmiş olarak tanımlanmıştır. Pek çok alanın (sözgelimi, zaman, düşünce vb.) imgesi bulunmamaktadır. İmgesi olmayan alanlar soyut alanlar olarak adlandırılmaktadır (Lakoff ve Turner 94-97). Benzer olarak, Grady

(267-290) çevre ve bedensel etkileşimlerle, fiziksel duyum ya da algılarla biçimlenen kaynak alanlarla imge içeriğini ilişkilendirir. Soyut kavramlar duyumsal deneyimlerle daha az bağlantılıdır. Bu çerçevede, imgesi olan alanların şematik (çizimsel) örüntülerini temsil eden imge şemaları, fiziksel deneyimlerimizle biçimlenen somut varlıklara ilişkin deneyimlerle soyut kavramlar arasındaki bağları sağlayan zihinsel haritalardır. Bedensel/fiziksel deneyimlerimizi biçimlendiren imge şemaları, kavramsal eğretileme yoluyla bedensel/fiziksel olmayanları da biçimlendirir.

İmge şemaları kavramsal eşlemede büyük ölçüde kaynak alanlar olarak iş görmektedir. Eğretilerede, hedef alan genellikle soyut kavramları içermektedir. Buna göre, soyut kavramları, yani hedef alanı somut deneyimlerle biçimlenen kaynağa göre anlarız (Evans ve Green 176-201). Duyusal ve deneyimsel bilgiyi genel örüntülere indirgeyen imge şemaları alanlar arası eşleme ile uzlaşımşıl nitelikli kavramsal eğretilmeler oluşturur. Dil kullanımı da, bedensel deneyimlerin biçimlendirdiği imge şemaları tarafından yönlendirilen eğretilmelerle güdülenmekte ve sınırlanmaktadır. Sözelimi, MUTLU OLAN YUKARIDADIR; ÜZGÜN OLAN AŞAĞIDADIR kavramsal eğretilmesinin fiziksel temeli, eğik duruşun üzüntü ve depresyonla, dik duruşun ise olumlu duygu durumlarla eşlenmesine dayanmaktadır. Benzer olarak, SAĞLIK VE YAŞAM YUKARIDADIR; HASTALIK VE ÖLÜM AŞAĞIDADIR kavramsal eğretilmelerinin fiziksel temelinde ise, ciddi bir hastalık yüzünden yatmak zorunda olmamız ve ölümlerle fiziksel olarak aşağıda olmak yer almaktadır (Lakoff ve Johnson 14-15). “İki günde bir saman nezlesinden yerlerde sürünüyorum.”, “Moralim çok bozuk, yerlerde sürünüyorum.”, “İşe alındım, mutluluktan uçuyorum.” ifadelerini yönelim eğretilmeleri olarak adlandırılan bu eğretilmelere dayalı olarak üretebilmekteyiz. Yönelim eğretilmelerinden başka, Lakoff ve Johnson (25-27), fiziksel ve yapısal eğretilmelerden de söz etmektedirler. Fiziksel eğretilmeler, fiziksel olmayan bir varlığı, duyguları, olayları ya da fikirleri fiziksel bir varlık ya da madde biçiminde gösteren eğretilmelerdir. Sözelimi, “Bugün kafam çalışmıyor.” dilsel eğretilmesini ZİHİN BİR MAKİNADIR kavramsal eğretilmesine dayalı olarak üretebilmekteyiz. Yapısal eğretilmeler ise, yönelim eğretilmelerinin ve fiziksel eğretilmelerin birlikte işlenmesiyle ortaya çıkmaktadır. Her yapısal eğretilme içsel olarak tutarlıdır ve yapılandırdığı kavrama tutarlı bir yapı yerleştirir. Sözelimi AŞK BİR YOLCULUKTUR eğretilmesinde aşk kavramına içsel olarak tutarlı bir yolculuk yapısı yerleştirilir. Her yapısal eğretilme alt birimler olarak fiziksel eğretilme setine sahiptir. Fiziksel eğretilme setini bir durumu anlamak için kullanmak, bir varlık yapısını bir duruma yerleştirmek anlamına gelmektedir. AŞK BİR YOLCULUKTUR

eğretilmesinde, AŞK kavramına bir başlangıç, bir varış noktası, yol, mesafe vb. içeren bir varlık yapısı yerleştirilir. Kavramsal eğretilme, deneyimlerimiz çerçevesinde iki alan arasındaki benzerliklere olanak tanıyan alanlar arası bağıntılara dayanır. Eğretilme, kavramları algıladığımız benzerliklere göre tanımlar. Sözgelimi, DÜŞÜNCELER YİYECEKTİR eğretilmesinde, düşünceler ve yiyecekler arasındaki yapısal benzerliği eğretilme uyarır. Fikirler ve yiyecekler tüketilebilir, sindirilebilir ya da bunlarla beslenilebilir (Lakoff ve Johnson 2.Baskı 151-219). Lakoff ve Johnson, eğretilmenin özünün çıkarım olduğunu vurgularlar. Kavramsal eğretilme, duyu-devinim alanlarından (sözgelimi, uzam ve nesne alanları) diğer alanları (yakınlık, dürüstlük vb. kavramları içeren öznel yargı alanları) çıkarımlama olanağı verir (2.Baskı 245).

Özetlemek gerekirse, kavramsal eğretilme, bir düşünme yolu (Cameron ve Maslen 97-116), bir deneyim alanının farklı bir deneyim alanına yansıdığı bilişsel bir düzenek olarak görülmektedir. Yani, düşünme düzleminde kavramsal eğretilme iki kavramsal alanı, diğer bir deyişle anlam alanlarını birbirine bağlamaktadır. Alanlar, zihinde birlikte depolanan öğelerden, niteliklerden, süreçlerden, genellikle fiziksel ve deneyimlemiş ilişki setlerinden oluşmaktadır (Deignan 44). Kavramsal eğretilmede hedef alanın yapısını eşleme ile genellikle somut olan kaynak alan içeriğinden alması, dilsel gerçekleşmede, kaynak alandan pek çok sözcük ve ifadenin hedef alanı tanımlamada kullanılması, başka bir anlatımla sözlüksel alanlar oluşması anlamına gelmektedir.

Doğası gereği kavramsal eğretilmelere doğrudan ulaşılammamaktadır. Kavramsal eğretilmeleri belirlemenin temel yolu (Lakoff ve Johnson 3) dilsel gerçekleşmeleri, yani dilsel eğretilmeleri incelemektir (Deignan 52). Buna göre, dil bireylerin kavramsallaştırmalarını gözlemleyebilmek için veri sağlayan bir araç olarak görülmektedir.

Steen (*The Contemporary Theory* 46), düşüncedeki eğretilmeyi belirlemede tümdengelimli ve tümevarımlı olmak üzere iki araştırma yaklaşımından söz etmektedir. Tümdengelimli yaklaşım, önceden belirlenmiş olan kavramsal eğretilme setlerinden yola çıkarak kavramsal çerçevelerle uyuşan dilsel ifadeleri belirlemeye yöneliktir. Tümevarımlı yaklaşım ise, ilk olarak bir konu hakkındaki dilsel eğretilmeleri, ardından dilsel gruplamalara göre dilsel eğretilmeleri güdülediği varsayılan kavramsal eğretilmeleri belirlemeyi/önermeyi içermektedir (Deignan 52).

Eğretilmelerin düşünce alanlarını yapılandırmadaki ve iletmedeki rolü nedeniyle Eğretilme Çözümlemesi bireylerin kavramsallaştırma yollarını, dünya görüşlerini ve bakış açılarını ortaya çıkarmada etkili bir araştırma

aracı olarak kabul edilmektedir (Barcelos 24; Cameron ve Maslen vii). Eğretilenme çözümlenme yaklaşımlarında, kavramsal eğretilenmenin hedef alanın kaynak alana göre anlaşıldığı alanlar arası bir eşleme olduğu sayılırtısı ortak öge olmakla birlikte, dilsel eğretilenme belirleme ölçütleri ve işlem süreçleri farklıdır. Sözelimi, Pragglezaz Group doğal söylem bütüncesine dayalı Eğretilenme Belirleme İşleminde (Metaphor Identification Procedure-MIP), anlamın dolaylılığına ve dolaylı dil biçimi kullanımına göre eğretilenmeli dilsel ifadeleri belirler. Bu yaklaşımda, dil düzleminde benzetmeler (simile) ve örneksmeler belirtik bir benzerliği işaretleyen doğrudan dil kullanımını içerdiği için eğretilenme olarak değerdendirilmez. Araç Terimlerle Eğretilenme Belirleme (Metaphor Identification Through Vehicle Terms-MIV) yaklaşımda (Cameron ve Low 77-96; Cameron ve Maslen 97-116) ise, kavramsal eşlemede kaynak alanı doğrudan ifade eden örneksme belirleyicilerinin yer aldığı benzetme gibi dilsel birimler eğretilenme ya da eğretilenmenin bir değışkesi olarak kabul edilir. Benzer olarak, Steen ve diğ. (40-220), eğretilenme belirleme yaklaşımlarında, dolaylılık ölçütünün eğretilenmenin dilsel biçimlerini kapsamada sınırlı kaldığını, düşüncedeki alanlar arası eşlemenin doğrudan dil kullanımıyla da aktarılabileceğini, bu nedenle de örneksme ya da benzetme içeren dilsel öğelerin eğretilenmeyi ifade edebileceğini bildirirler. Steen'e göre (*Finding Metaphor in Discourse* 9-25; *From Three Dimensions to Five Steps* 83-110), benzetmeler de, kavramsal eğretilenmelerin dilsel gerçekleştirmelerini oluştururlar. Çünkü eğretilenmeler gibi benzetmeler de gerçek ya da algılanan benzerliğe dayalı olarak alanlar arası eşlemeyi içerirler. Ancak benzetmeler ve dilsel eğretilenmeler dil düzleminde önerme yapılarına göre farklılaşır. Dilsel eğretilenme ve benzetme, kavramsal eğretilenmeyi gerçekleştiren iki farklı dilsel araçtır. Dilsel eğretilenme dolaylı dil kullanımıyla, benzetme ise doğrudan dil kullanımıyla ifade edilir. Kavramsal düzeyde eğretilenmeli uslamlama içeren benzetme, sözlükbirim düzleminde dilsel eğretilenmeyle eşdeğer değildir. Bu çerçevede, Steen ve diğ.'nin yaklaşımda eğretilenme belirleme sürecinde örneksme ve benzetme belirticileri olan eylemler (benzemek, gibi görünmek vb.) ve kimi ilgeçler (gibi vb.) alanlar arası eşlemeyi etkinleştiren sözlükbirimsel belirtkeler olarak kabul edilir.

Eğretilenme çözümlenmesinde veri toplama yolları arasında, doğal söylem bütüncelerinin yanı sıra bireylerin bildirimlerine dayalı yazılı ya da sözlü metinlerden (günce, anlatı, görüşme metni vb.) eğretilenme çıkartımı (metaphor elicitation) ve deneysel/yönlendirilmiş eğretilenme çıkartımı yer almaktadır (Cameron ve Low 77-96; Cameron ve Maslen 97-116; Ellis ve Barkhuizen 318; Wan ve Low 1-7).

Deneyssel eğretileme çıkartımında, katılımcılardan araştırmacının oluşturduğu hedef ve kaynak alanı yapılandıran yönlendiricilerle eğretileme (“A [HEDEF ALAN] B [KAYNAK ALAN]’dir”) ya da benzetme (sözgelimi, “A ([HEDEF ALAN] B [KAYNAK ALAN] gibidir”) üretmeleri istenir. Dilsel ifadeler ya da önermeler hedef alan ve kaynak alan belirlemesine göre bir listede toplanır. Kaynak alan sözlükbirimleri temel anlamlarına göre kavramsal ulamlarda gruplandırılarak daha genel üst düzey kavramsal eğretileme yapıları belirlenir (Cameron ve Maslen 97-116; Deignan 52; Wan ve Low 1-7). Öne çıkan kavramsal eğretilemelere dayalı olarak bireylerin eylemlerini ve inanışlarını oluşturan ve sınırlayan düşünce örüntüleri çıkarımlanır (Cameron ve Low 77-96). Bireylerin kullandıkları ya da ürettikleri dilsel eğretilmeleri incelemek, bireylerin kavramsallaştırma yollarını anlama (Cameron ve Maslen 97-116), görüş ve bilişlerini çıkarımlama olanağı (Ellis ve Barkhuizen 313-333) sunmaktadır. Eğretilmelerin aktardıkları, bireylerin bir alan ya da konuyla ilgili doğrudan bildirimlerine göre dolaylı, ancak daha ayrıntılı ve kimi zaman da daha doğru bilgiler ortaya koyabilmektedir. Anlatılmak istenen kavramın ilişkilendirildiği diğer kavramlar dizininin olumlu ya da olumsuz çağrışımlar yaratması, anlatılmak istenen kavrama yönelik tutum ve görüşleri açığa çıkarmaktadır (Alagözlü 40).

1.1. Amaç

Bu çerçevede çalışmamızda, dilbilim ve yabancı dil-edebiyat eğitimi alan lisansüstü öğrencilerin deneyimledikleri öğrenme alanının temel öğeleri arasında olan dil ve dilbilgisi ile ilgili biliş ve düşünce örüntülerini eğretileme çözümlemesi ile ortaya çıkarabilmek amaçlanmıştır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

Dil ve dilbilgisi, eğretilmelerle nasıl kavramsallaştırılmıştır?

Dil ve dilbilgisine ilişkin öne çıkan kavramsal eğretilmeler nelerdir?

Dil ve dilbilgisi ile ilgili kavramsal görünüm ve buna dayalı olarak da katılımcıların düşünce örüntüleri nelerdir?

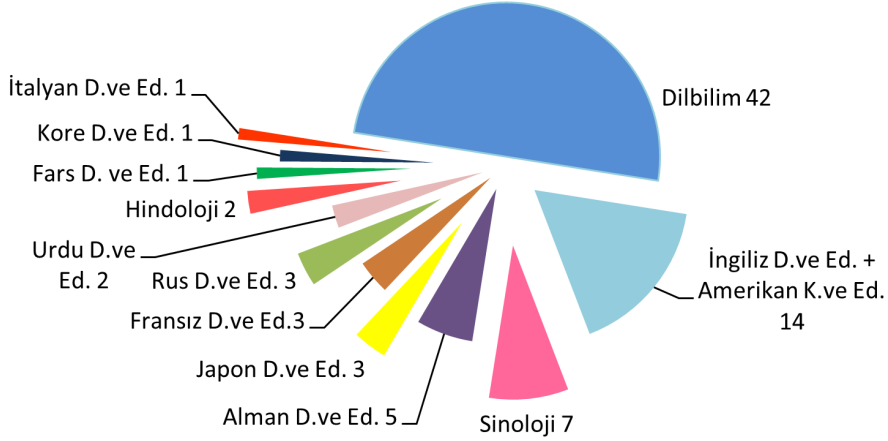
2. Yöntem

Araştırmada, nitel tarama modeli kapsamında eğretileme çözümlemesi gerçekleştirilmiştir.

2.1. Çalışma Grubu

Araştırma, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde dilbilim ve yabancı dil-edebiyat (filoloji) alanlarında lisansüstü eğitim alan

84 öğrencinin katılımı ile 2014-2015 eğitim-öğretim yılında gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların yaş ortalaması 28'dir. Katılımcıların eğitim alanlarına göre dağılımı Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Katılımcıların Eğitim Alanlarına Göre Dağılımı

2.2. Eğretilen Çözümlemesi

Araştırmanın verileri deneysel eğretilen çıkartımı tekniği çerçevesinde geliştirilen eğretilen çıkartım sormacası ile elde edilmiştir. Sormacada ilk olarak bağlam oluşturabilme amacıyla dil ve dilbilgisi ile doğrudan biliş soruları (Size göre, dil nedir? Size göre, dilbilgisi nedir?) sorulmuştur. Bu soruların ardından, Steen'in (*Finding Metaphor in Discourse* 9-25) eğretilen belirleme yaklaşımına dayalı olarak alanlar arası kavramsal eşlemeyi güdülediği varsayılan eğretilen belirtecileri içeren yönlendiricilere (Size göre, dil ne gibidir?/Neye benzer? Neden?-Size göre, dilbilgisi ne gibidir?/Neye benzer? Neden?) yer verilmiştir. Hazırlanan araçla dilbilim lisans eğitimi alan 30 öğrencinin katılımıyla bir ön çalışma yapılmıştır. Ön çalışmanın sunduğu görünüme dayalı olarak gerekli biçimsel ve içeriksel düzenlemeler yapılarak veri toplama aracına son biçimi verilmiş ve uygulama aşamasına geçilmiştir.

Veriler, içerik çözümlemesi tekniğinin (Yıldırım ve Şimşek 227) sunduğu çerçeveden yararlanarak Cameron ve Low'da (77-96) önerildiği biçimiyle çözümlenmiştir. Buna göre, ilk olarak katılımcıların ürettikleri dil ve dilbilgisi ile ilgili eğretilen/benzetme içeren dilsel ifadeler, hedef alan (dil-dilbilgisi) ve kaynak alan (dilsel ifade/eğretilen) başlıkları altında listelenmiştir. Sözelimi,

DİL

DİLSEL İFADE

K¹⁵ *Bence dil, insanın kendisidir. İnsan, dil ile aslında kendini anlatır. Kullanılmadıkça unutulur. İnsan için de böyle değil midir? Zaman zaman insanlar unutulur.*

K20 *Dil bilgisayardaki işletim sistemi gibidir. Tüm donanımın çalışması ve birbiri ile doğru iletişim kurması bu işletim sistemine bağlıdır.*

DİLBİLGİSİ

DİLSEL İFADE

K74 *Matematiktir, karmaşık ve nesnel olduğu için.*

K14 *Dilbilgisi bir yapbozun parçaları gibidir. Doğru parçalar doğru şekilde birleştirildiğinde bütün oluşturulur.*

Hedef alanı tanımlayan kaynak alan ifadeleri içerdikleri kavramlara göre sözlüksel alanlarda gruplandırılmıştır. Diğer bir deyişle, nesnelere, nitelikleri, olayları ve devinimleri gösteren kaynak alan sözcükleri ya da ifadeleri ulamsal özelliklerine (bkz. Lakoff, *Women, Fire and Dangerous Things*) (sözelimi, canlı-hayvan-kedi) ve kavram ortaklıklarına göre kaynak sözlük (TDK) yardımıyla sınıflandırılarak belirli alanlarda gruplandırılmıştır.

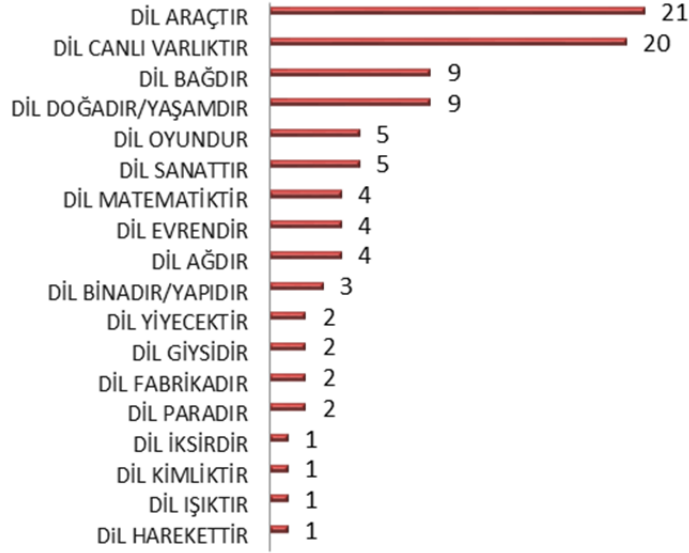
Kaynak ve hedef alan eşlemesi temelinde kavramsal eğretilmeler (sözelimi, DİL YİYECEKTİR, DİLBİLGİSİ CANLI VARLIKTIR) belirlenmiştir/önerilmiştir. Bu işlemin ardından kavramsal eğretilmeler, içerimleri (sözelimi, “Dilbilgisi gülün dikenidir, maalesef ne onunla ne de onsuz oluyor.”) birlikte incelenerek dil ve dilbilgisi ile ilgili kavramsal görünümler ve buna dayalı olarak da düşünce örüntüleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu süreçte, katılımcıların öz bildirim yoluyla aktardıkları ikincil veri kapsamındaki dil ve dilbilgisi tanımlarından, eğretilmelerden çıkarılan kavramsal örüntünün yorumlanmasında yararlanılmıştır.

3. Bulgular

3.1. Dil Eğretilmeleri

Kaynak alanın (*dil*) hedef alanlarla eşleştirilmesiyle belirlenen kavramsal eğretilmeler öne çıkma görünümlerine göre sıralanarak (bkz. şekil 2) dilsel ifade ve anahtar kavram örnekleriyle birlikte sunulmuştur.

¹ Katılımcı

Şekil 2. Dil Eğretilemeleri

DİL ARAÇTIR. Dilsel ifadelerde dilin, basit ya da karmaşık bir düzenekle işleyen araçlarla, nesnelere ya da taşıtlarla (anahtar, kalem, lastik, olta bilgisayar, televizyon, hesap makinası, kol saati, bisiklet, araba, uçak...) benzerlik kurularak eşleştirildiği görülmektedir. Bu kapsamda, bireysel dilsel ifadelerdeki *araç* alanını işaretleyen sözlükbirimlere dayalı olarak **DİL ARAÇTIR** eğretilemesi önerilmiştir.

K16 Kalemdir. Düşünceleri ifade etmeye aracı olur.²

K33 Dil, arabaya benzer. Kullanımı ve öğrenilmesi belli kuralların bilinmesini gerektirir. Arabanın da tıpkı dildeki gibi çok karmaşık ve birbirleriyle bağıntılı yapısının çözülmesi ve kullanılabilmesi için belirli bir yetkinliğe ulaşılması gerekir.

DİL CANLI VARLIKTIR. Önerdiğimiz bu kavramsal eğretilemenin dilsel içerimlerinde, dilin *canlı* alanında yer alan sözlükbirimlerle (canlı, canlı varlık, canlı organizma), çoğunlukla *insan* alanıyla ya da özellikleriyle (insan, insan bedeni...) eşleştirildiği, bunun yanı sıra *bitki* (orman, ağaç, çiçek, kök...) ve *hayvan* (kedi, yılan) alanlarında yer alan kavramlarla benzerlik ilişkisinin kurulduğu gözlemlenmiştir. Eşleştirilen alanların üst kavram özelliğine göre de **DİL CANLI VARLIKTIR** eğretilemesi önerilmiştir.

² Katılımcıların dilsel ifadeleri özgün biçimleriyle aktarılmıştır.

K5 *Bence dil, insanın kendisidir. İnsan, dil ile aslında kendini anlatır. Kullanılmadıkça unutulur. İnsan için de böyle değil midir? Zaman zaman insanlar unutulur.*

K81 *Dil bir ağaca benzer. Kökleri dilin doğduğu kaynakları, dalları dilin diyalektlerine, yaprakların yeşermesi dilin kullanıldığı en etkin zamanlara, yaprakların solması o dilin etkinliğinin azalmasına, ağacın kurumması dilin ölmesine benzer.*

DİL BAĞDIR. Dilsel eğretilmelerde, dilin kişiler veya nesnelere arasında bağlantı sağlayan nesne ya da yapı olarak (kablo, köprü, merdiven, yol...) biçimlendirildiği görülmektedir.

K3 *Dil insanlar arasındaki köprü gibidir. Bu açıdan, dil insanların birbiri ile temasını sağlayan bir olgudur.*

K14 *Dil bilgisayar ile yazıcıyı birbirine bağlayan kablo gibidir.*

DİL YAŞAMDUR/DOĞADUR. Bireysel dilsel eğretilmelerde dilin doğa ve yaşam kaynaklarıyla (doğa, su, hava, nehir...) eşleştirildiği görülmektedir. Bu gözlemden hareketle DİL YAŞAMDUR/DOĞADUR eğretilmesi önerilmiştir.

K58 *Hava gibidir. Nasıl ki bir insan hava ve su olmadan yaşayamazsa, dil olmadan da yaşayamaz. Dilsiz insanlar bile bu yüzden aralarında kendi iletişim araçlarını geliştirmişlerdir.*

K30 *Doğanın ta kendisidir.*

DİL OYUNDUR kavramsal eğretilmesine, dilsel ifadelerde oyun alanının alt kavramlarını gösteren sözcüklerle (yapboz, satranç, puzzle, oyun kuralları...) ulaşılmıştır.

K27 *Yapboza benzetebiliriz. ... bütündeki yapıyı parçalara ayırınca her bir parçanın ayrı bir işlevi olması, birbirini tamamlaması ve herhangi bir parçadaki ya da işlevdeki bozukluğun bütünü işleyişini ve algılanışını da etkilemesidir.*

K66 *Satranç. Kuralları olan fakat bu kurallarla konuşucuya belirli oranda özgürlük sağlayan sistem.*

DİL SANATTIR eğretilmesi, dilin sanat alanının sözlükbirimleriyle (sanat eseri, film, müzik) eşlenmesine dayalı olarak önerilmiştir.

K7 *Beş boyutlu film gibidir. Çünkü dil de çok yönlüdür.*

K23 *Dil bir sanat eseri gibidir. Kişinin kendini ifade etmesine yarar. Hem nesnel hem öznel.*

Yukarıda belirlenen kavramsal eğretilmelere göre, uzlaşım salık özelliğinin giderek azaldığı diğ er alanlardaki kavramsal eğretilmeler anahtar sözcük ve dilsel içerim örnekleriyle aşağıda yer almaktadır.

DİL MATEMATİKTİR (matematik, matematik formülü, rakam, kural...)

K63 *Matematik formülüne benzer. Her dilin kendine özgü belirli kuralları oldu ğ u için.*

K77 *Matematik.*

DİL EVRENDİR (evren, dünya, işleyiş, düzen...)

K38 *Dil, evrene benzerdir. Tıpkı evren gibi dilin de ucu bucağı yoktur. Sınırlı sayıda sözcükle sınırsız sayıda üretim yapılabilir.*

K51 *Dil, dünya gibidir. Keşfettikçe ş aşırır, öğrendikçe zevk alır ve daha fazlasını merak edersiniz.*

DİL AĞDIR (örümcek ağı, ağ, elektrik devresi)

K8 *Bir sistem bütünü olması ve içinde birçok de ğ işkeni barındırması nedeniyle bir örümcek ağına benzemektedir.*

K27 *Elektrik devresi*

DİL HAREKETTİR (hareket, araba kullanmak, dalış yapmak)

K19 *Araba kullanmak gibidir.*

K61 *Dil tüplü dalış yapmak gibidir. Konuyu derinlemesine incelemeyi sağlar.*

DİL BİNADIR/YAPIDIR (bina, kale, yapı, inşa etmek...)

K67 *Dil kaleye benzer. Sağ lam kaldıkça o toplumu ayakta tutar.*

K67 *Bina inşa etmeye benzer. Seviye seviye ilerleyerek büyük bir yapı oluşturulur.*

DİL YİYECEKTİR (yemek, sos, gıda, baharat...)

K12 *Dil yemek gibidir. Her yemek kendine has malzemelere ve yapılış sırasına sahiptir. Bununla birlikte esnektir, kişinin yorumuna açıktır.*

DİL GİYSİDİR (kıyafet, yöresel kıyafet)

K60 *Yöresel kıyafete benzer. Bölgeye ve coğrafi şartlara göre de ğ işiklik gösterir.*

DİL FABRİKADIR

K64 *Düşünceleri paketleyen bir fabrika gibidir.*

DİL PARADIR (hazine, para, varıllık)

K62 *Para gibidir, onunla da onsuz da olmaz.*

DİL İKSİRDİR (sihir, iksir)

K59 *Sihir veya iksir gibidir. Doğru formüle edildiğinde büyüleyicidir. Yanlış formül ile zehirler.*

DİL KİMLİKTİR (kimlik)

K42 *Dil kimlik gibidir. Nasıl bir kimlik bizi bir ülkeye, bir aileye, bir kültüre ait kılıyor ve o kimliğe sahip olanlarla ortak paylaşımlarımız olmasını sağlıyorsa, yeni bir dil öğrenmek de yeni bir kimlik daha edinmek gibidir.*

DİL IŞIKTIR (ışık)

K44 *Dil karanlıkta bir ışık gibidir, dil bilmeden hep karanlıkta kalmaya mahkûm oluruz.*

3.2. Dil Eğretilmelerine İlişkin Gözlemler ve Düşünce Örüntüleri

Belirlenen kavramsal eğretilmeler arasında, DİL ARAÇTIR eğretilmesi uzlaşımsal olarak niteleyebileceğimiz bir görünümle öne çıkmaktadır. Dilsel eğretilmelerde dil, araç alanına giren çeşitli kavramlarla (anahtar, kalem, lastik, olta bilgisayar, televizyon, hesap makinesi, kol saati, araba, uçak...) ilişkilendirilmiştir.

Eğretilme ve benzetme içeren dilsel ifadeler benzer olarak, dille ilgili biliş sorusuna (Size göre dil nedir?) verilen yanıtlarda da çoğunlukla dilin “araç” olarak ancak “kişiler veya nesnelere arasında bağlantı sağlayan şey, vasıta” (TDK) anlamında doğrudan tanımlandığı ve adlandırıldığı görülmektedir. Sözgelimi,

K27 *Dil en basit tanımıyla insanlar arasında etkileşimi sağlayan bir iletişim aracıdır.*

K46 *İnsanlarla iletişim kurmamızı sağlayan duygu ve düşüncelerimizi anlatmamıza yarayan ve hayatımızı kolaylaştıran bir araçtır.*

Doğrudan dil tanımlarındaki bu görünüm, dilin “kişiler veya nesnelere arasında bağlantı sağlayan şey, vasıta” anlamıyla sınırlandırıldığını ortaya koymaktadır. DİL ARAÇTIR kavramsal eğretilmesinde ise dille eşleşen araç kavramının anlam alanının genişlediği görülmektedir. Başka bir

anlatımla, dil, araç “1. Bir iş yapmakta veya sonuçlandırmakta gücünden yararlanan nesne. 2. Taşıt. 3. mec. Kişiler veya nesneler arasında bağlantı sağlayan şey, vasıta.” (TDK) olarak betimlenmektedir. Bu gözlem, katılımcıların eğitim alanları gereği dili işevuruk bir çalışma nesnesi, diller ve bireyler arasında bildirişim aracı olarak değerlendirdikleri sezdirimini ortaya çıkarmaktadır.

Ayrıca, doğrudan dil tanımlarında genel olarak dilin “sistem, işaret/ifade bütünü/topluluğu, iletişim biçimi, beceri, aktarım biçimi” olarak tanımlandığı görülmektedir. Sözelimi,

K21 İletişimi sağlayan sözlü ve sözsüz işaret ve ifadeler bütünüdür.

K27 Dil en basit tanımıyla insanlar arasında etkileşimi sağlayan bir iletişim aracıdır. Dilbilimsel açıdan ise, kişilerin düşünce ve duygularını, kendi toplumlarına özgü dilbilgisel kurallarla aktardıkları çok yönlü bir sistemdir.

K33 İnsanların duygu, düşünce ve dileklerini iletmelerini ve başkalarına ait duygu düşünce dilekleri anlamalarını sağlayan yazılı ve sözlü dizgeler bütünüdür.

K11 Dil duygu ve düşüncelerimizi anlatmamıza imkân sağlayan otomatik olarak edindiğimiz bilişsel beceridir.

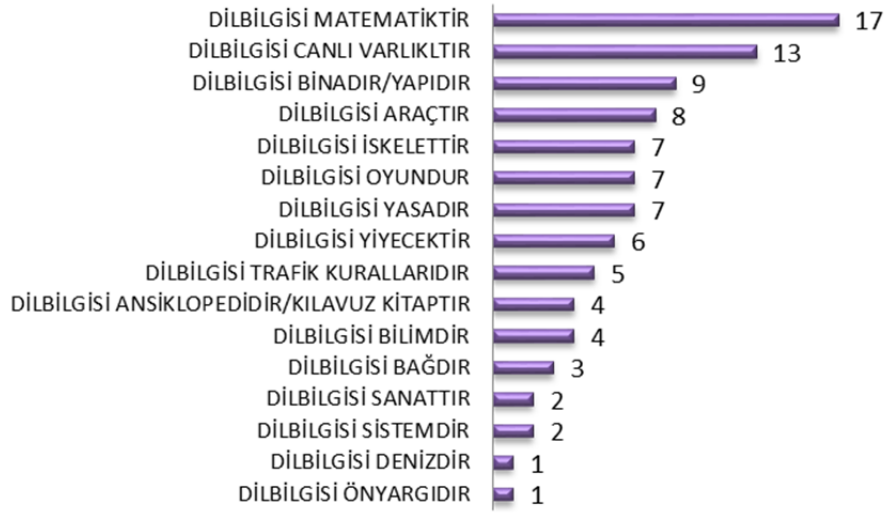
Oysa kavramsal eğretilmelerdeki dille eşleşen kaynak alanlar anlamsal açıdan incelendiğinde, dilin “sistem, işaret/ifade bütünü/topluluğu, iletişim biçimi, beceri, aktarım biçimi” olmanın ötesinde başka özellikler üstlendiğini söyleyebiliriz. Sözelimi, öne çıkan diğer bir eğretilme olan DİL CANLI VARLIKTIR eğretilmesinde dil, canlı varlık “[Canlı] 1. Canlı olan, diri, yaşayan. 2. Yaşayıp yer değiştirebilen yaratık, hayvan.” (TDK) olarak kavramsallaştırılmıştır. Bu yönüyle dilin gerçekliği, yaşamsallığı, devingenliği, değişkenliği ve gelişimselliği vurgulanmaktadır. DİL BAĞDIR eğretilmesi ile dilin birleştirici ve karmaşık özelliğine gönderme yapılmaktadır. Dilin işleyişi, düzeni, üretkenliği ve kapsamlılığı DİL YAŞAMDIR/DOĞADIR eğretilmesi ile ortaya konmaktadır. DİL OYUNDUR eğretilmesinde, dil, oyun “1. Yetenek ve zekâ geliştirici, belli kuralları olan, iyi vakit geçirmeye yarayan eğlence.” (TDK) ile ilişkilendirilmektedir. DİL SANATTIR eğretilmesinde ise, dilin imgesel, yaratıcı ve yansıtıcı yönleri öne çıkmaktadır.

Kavramsal ortaklık açısından uzlaşının azaldığı diğer kavramsal eğretilmelerde de, sözelimi, DİL MATEMATİKTİR, DİL EVRENDİR, DİL AĞDIR ve DİL BİNADIR/YAPIDIR eğretilmelerinde, dilin yapısal, üretici, kapsayıcı ve birleşimsel yönleri dolaylı olarak ortaya konmaktadır.

Dil ile eşleşen alanların sözlükbirimlerinin anlamsal özelliklerinden hareketle niteleyicilerden oluşan bir kavramsal örüntü çıkarımlamak olasıdır. Buna göre, dilin, üretici, yaşamsal, çok yönlü, bütüncül, araçsal, sistemli, çok bileşenli, yaşayan, devingen, bağlayıcı, gelişimsel ve aktarıcı olma nitelermeleriyle örtük bir biçimde betimlendiğini söyleyebiliriz.

3.3. Dilbilgisi Eğretilmeleri

Dilbilgisi alanının kaynak alanlarla eşleşmesiyle/eşleştirilmesiyle ortaya çıkan kavramsal eğretilmeler (bkz. Şekil 3) içerim örnekleriyle birlikte öne çıkma görünümüne göre sunulmuştur.

Şekil 3. Dilbilgisi Eğretilmeleri

DİL BİLGİSİ MATEMATİKTİR kavramsal eğretilmesine bireysel dilsel ifadelerdeki *matematik* alanını işaretleyen sözlükbirimlerle (sayı, sayı doğrusu, dört işlem, problem çözme, denklem, çarpım tablosu...) ulaşılmıştır.

K50 *Dilbilgisi, çok bilinmezli bir matematik denklemdir. Çünkü dilbilgisi de matematik gibi birden çok değişkeni ve birbiriyle bağlantılı kuralıyla belirli bir doğruya hedeflenir.*

K74 *Matematiktir, karmaşık ve nesnel olduğu için.*

DİL BİLGİSİ CANLI VARLIKTIR. Önerdiğimiz bu kavramsal eğretilmenin içerimlerinde dilbilgisinin çoğunlukla *bitki* alanının sözlükbirimleriyle (ağaç, meyve, dal, kök...) eşleştirildiği görülmektedir.

Ayrıca *hayvan* alanında yer alan sözlükbirimlerle benzerlik ilişkisinin kurulduğu dilsel ifadeler de gözlemlenmiştir.

K65 *Dilbilgisi meyvenin içindeki çekirdek gibidir. Çoğu zaman göz ardı edilse de o meyveyi meyve yapan, onun var olmasına neden olan temel etkindir.*

K78 *Kuşa benzer. Öğrenilir ama zamanla uçar gider.*

DİLBİLGİSİ BİNADIR/YAPIDIR kavramsal eğretilmesi, *bina/yapı* alanının sözlükbirimleriyle (temel, inşaat, inşaat malzemesi, yapıtaşı, temel oluşturmak...) oluşturulan dilsel eğretilmelere dayalı olarak belirlenmiştir.

K24 *Bir inşaatın temeli gibidir. Temeli ne kadar güçlü olursa binanın da o kadar sağlam olacağı gibi, dilbilgisini ne kadar iyi bilerseniz, dili de o kadar iyi kullanabilirsiniz.*

K52 *Dil köprü olduğu için dilbilgisi de köprünün ayaklarıdır. Köprünün dik, yıkılmadan durabilmesi ayaklarına bağlıdır. Aynen bunun gibi dilin daha güzel kullanılabilmesi için dilbilgisine ihtiyacı vardır.*

DİLBİLGİSİ ARAÇTIR. Önerilen bu eğretilmede, dilbilgisi, basit ya da daha karmaşık bir düzenekle işleyen nesne ve araçlarla (makine, fener, kalem, anahtar, kilit...) eşleştirilmiştir.

K29 *Dilbilgisi mekanik bir makinadır. Mesela mekanik bir araç olan kaldıraçın üstünde minik oynamalar yaparak aynı malzemeden terazi üretilebilir. Dilbilgisi dolayısıyla, dil bana göre böyle bir yapıdır.*

K82 *Tükenmez kaleme benzer. Hiçbir zaman bitmek tükenmek bilmeyen cümleler, cümle yapıları, dilbilgisi kuralları mevcuttur. Tükenmez kalem de böyledir.*

DİLBİLGİSİ İSKELETTİR. Bu eğretilme, dilbilgisinin *iskelet* alanında yer alan sözlükbirimlerle (iskelet, omurga, kemik...) eşleştirilerek benzerlik ilişkisi kurulduğu dilsel ifadelerle dayalı olarak önerilmiştir.

K15 *Bence bir dilin iskeleti gibidir. Çünkü kelimeler, sesler ve cümleler, o olmadan sadece dağınık, anlamsızca dururken, tüm bunları anlamlı ve amaçlı bir düzene sokar.*

K51 *Dilbilgisi dilin omurgası gibidir. Sadece ondan ibaret değildir ancak onsuz da olmaz.*

DİLBİLGİSİ OYUNDUR. Bu eğretilmeyi ortaya çıkaran bireysel dilsel ifadelerde, dilbilgisi ile oyun kavramının alt örnekleriyle (satranç, domino, yapboz, Lego) benzerlik ilişkisi kurulduğunu görmekteyiz.

K14 *Dilbilgisi bir yapbozun parçaları gibidir. Doğru parçalar doğru şekilde birleştirildiğinde bütün oluşturulur.*

K27 *Dilbilgisini satranç oyununa benzetebiliriz. Her bir piyonun kendine ait görevi, işlevi vardır ve piyonları dilbilimsel yapılarla eşleştirirsek, yapıların işleyiş şeklinde bazı kısıtlamalar olduğunu görürüz.*

DİLBİLGİSİ YASADIR. Kurallar ve kural bütünü olarak dilbilgisi alanının, yasa alanının kapsamında yer alan kurallar ve kurallar bütünüyle eşleştirildiği gözlemlenmektedir.

K36 *Dilbilgisi anayasa gibidir. Dilbilgisi kurallar bütünü olduğu için bu kuralların uygulanmamasının ya da yanlış uygulanmasının çeşitli yaptırımları vardır.*

K49 *Dilbilgisi yasa kuralları gibidir. Yasa kurallarının eksikliği toplumda kargaşaya neden olacağı gibi, dilbilgisinin eksikliği de dilde karmaşıklığa neden olur.*

DİLBİLGİSİ YİYECEKTİR. Bu eğretileme, dilbilgisinin yiyecek alanında yer alan öğelerle (yemek, pasta, ananas, baharat, yemek tarifi, yemek yapmak...) eşleştirilmesiyle önerilmiştir.

K6 *Dilbilgisi, içinde çok çeşitli malzemelerin ve baharatların olduğu bir yemek gibidir.*

K13 *Kakao sevmeyen insanlar için kakaolu pasta gibidir. Güzel görünür ama yiyemezsiniz.*

DİLBİLGİSİ TRAFİK KURALLARIDIR eğretilmesi, dilbilgisi alanının öğeleriyle trafik alanının öğelerinin (trafik, trafik levhası, trafik kuralları, trafik lambası, kaza yapmak, gitmek...) eşleştirilmesi sonucunda önerilmiştir.

K12 *Trafik levhaları gibidir. Yolun nasıl kullanılması gerektiği hakkında bilgi verir, kişiyi yönlendirir.*

K60 *Dilbilgisi trafik kuralları gibidir. Kuralsız da iletişim olabileceği gibi kurallara uyulduğu takdirde bir düzen ve ahenge ulaşılır.*

DİLBİLGİSİ ANSİKLOPEDİDİR/KILAVUZ KİTAPTIR eğretilmesi, dilbilgisinin kılavuz, kullanım kılavuzu ve ansiklopediyle eşleştirildiği dilsel ifadelere dayalı olarak önerilmiştir.

K18 *Dilbilgisi bana göre “ Ansiklopedi” gibidir her evde ya da ofiste bulunması gereken her an kullanılmasa da mutlaka bir gün lazım olabilecek bir şey gibidir.*

K76 *Dilin kullanma kılavuzu gibidir. Hangi kuralı, hangi tarz cümleleri nerede ve hangi koşullarda kullanacağımızı gösterir.*

Yukarıda sunulan kavramsal eğretilmelere göre ortak kavram sıklığının azaldığı diğer eğretilmelere aşağıda yer verilmiştir.

DİLBİLGİSİ BİLİMDİR (tarih, felsefe, kriptoloji)

K17 *Dilbilgisi Kriptoloji gibidir. Bir başka deyişle, dilbilgisi bir şifre bilimidir. Çünkü dilbilgisinde o dile ait tüm ifadelerin, iletilerin belli bir sisteme göre şifrelenmesi söz konusu olmaktadır.*

K48 *Dilbilgisi bence Felsefe bilim dalına benzer. Çünkü en az onun kadar eski bir bilim dalıdır ve dillerin hangi mantıkla oluşturulduğunu inceler aynı zamanda.*

DİLBİLGİSİ BAĞDIR (zincir, örgü)

K82 *Zincir gibidir. Zincirin halkalarının birbirine bağlı olması gibi dilbilgisinin bütün öğeleri de birbirine bağlıdır.*

K59 *Örgü gibidir. Bir modeli bilip uyguladığımızda harika bir kazak örülür.*

DİLBİLGİSİ SANATTIR (müzik, nota, dans...)

K40 *Bence dilbilgisi müzikteki notalar gibidir. Notaların biçimleri, sesleri ve anlamları müziği şekillendirir. Dilbilgisi de dili şekillendiren en önemli faktörlerden biridir.*

K63 *Dilin ses, biçim ve cümle yapısının kendine özgü belli kurallar çerçevesinde dans etmesidir. Her dansın belirli figür ve ritmi olduğu üzere dilde bunlara dikkat edilmelidir.*

DİLBİLGİSİ SİSTEMDİR (ekosistem, yazı sistemi)

K75 *Yazı sistemi gibidir.*

K77 *Dilbilgisi bir ekosistem olarak tanımlanabilir. Kendi yaşayışı, kuralları ve düzeni vardır.*

DİLBİLGİSİ DENİZDİR (deniz)

K59 *Denize benzer. Bir manzara oluşturan nefes kesici bir güzellik. Yüzmeyi bilmeyene ölümcül.*

DİLBİLGİSİ ÖNYARGIDIR (önyargı)

K44 *Dilbilgisi önyargıya benzer.*

3.4. Dilbilgisi Eğretilmelerine İlişkin Gözlemler ve Düşünce Örüntüleri

Dilbilgisi ile ilgili kavramsal eğretilmelerin belirlenmesi sürecindeki gözlemler ve çıkarımlanan kavramsal örüntüler aşağıda sunulmuştur:

Kavramsal eğretilmelerde *dilbilgisi* alanının eşlendiği alanlarda, “yapı, bütün, parça, temel, düzenek, sistem, kural, birim, işleyiş, bilgi vb.” kavramlarının yer aldığı, bu kavramların aynı zamanda *dilbilgisi* alanının da kavramları olduğunu söyleyebiliriz. Bu koşutluğu aşağıda verilen dilbilgisi tanımlarında ve katılımcıların dilsel eğretilme örneklerinde görebiliriz.

1) Dilbilgisi; bir dilin yapısının betimlenmesidir. Sözcük ve öbek gibi birimlerin bir dilde tümce üretmek için birleşim yolu (Richards, Platt ve Platt 160)

2) Dilbilgisi; bir dilin işleyişindeki yapısal kurallar bilgisi (İmer, Kocaman ve Özsoy 90)

K54 *Bana göre dilbilgisi bir ağaca benzer. Gerek gövdesi, gerek dalları, yaprakları, meyveleri gerekse kökleri ile çok çok geniş bir yapıya sahiptir.*

K21 *Sayı doğrusuna benzer. En küçük anlam **biriminin** anlamca ve **yapıca** önüne arkasına ne koyacağımız bellidir.*

K36 *Dilbilgisi anayasa gibidir. Dilbilgisi **kurallar bütünü** olduğu için bu kuralların uygulanmamasının ya da yanlış uygulanmasının çeşitli yaptırımları vardır.*

K77 *Dilbilgisi bir **ekosistem** olarak tanımlanabilir. Kendi **yaşayışı**, **kuralları** ve **düzeni** vardır.*

Ayrıca, dilsel eğretilmelerde kaynak ve hedef alanların kavramlarının iç içe geçtiği bir birliktelikle kullanıldığı gözlemlenmektedir. Sözgelimi,

K1 *Dilbilgisi dilin matematiğine benzer. Çünkü bir sözcüğe ya da bir cümleye bir şeyler eklemek ve çıkarmak uygulama yapılan birimde değişiklik yaratır.*

K37 *Dilbilgisi, araç direksiyonu gibidir. Araba da dil de her türlü kullanılabilir fakat düzgün kullanmak için direksiyon hâkimiyeti yani dilbilgisi gereklidir.*

K36 *Dilbilgisi anayasa gibidir. Dilbilgisi kurallar bütünü olduğu için bu kuralların uygulanmamasının ya da yanlış uygulanmasının çeşitli yaptırımları vardır.*

K57 *Dilbilgisi diline göre değişen farklı renkteki Legolara benziyor bence. Biz o farklı renkteki Legoların sırlamalarını değiştirerek yapılar kuruyoruz.*

Eğretilemelerin çözümlenmesi ile dilbilgisine ilişkin ayrıntılı bir kavramsal örüntüye, dolayısıyla biliş ve görüşlerle ilgili sezdirimlere ulaşılmaktadır. Bu durum, katılımcıların doğrudan dilbilgisi tanımlarıyla dilsel eğretilemeleri karşılaştırıldığında daha belirgin bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Katılımcıların, dilbilgisini “kurallar bütünü” ve “bilim dalı”, “bir dilin kuralları”, “kurallar/bir dilin sistemi” ve son olarak da “dilini temeli” olarak yalın bir biçimde tanımladıkları görülmektedir. Sözelimi,

K1 *Dilbilgisi, bir dilin içerisinde var olan kurallar bütünüdür.*

K54 *Dilbilgisi, bir dilin bütün kurallarının işin içine dâhil edilerek kullanılmasıdır.*

K58 *Dilin eğitim-öğretimi temel alan dilin kurallarını öğreten bilim dalıdır.*

K27 *Bence dilbilgisi, dilin temelini oluşturan kurallar bütünüdür.*

Ayrıca, doğrudan tanımlarda çoğunlukla dilbilgisi ile ilgili olumlu, olumsuz ya da yansız niteleyicilerin, süreçlerin ya da ilişkilerin yer almadığı gözlemlenmiştir. Öte yandan tanımlarla eğretileme ve benzetme içeren dilsel ifadeler koşut bir biçimde irdelendiğinde, dilsel eğretilemelerin kimi zaman örtük ancak daha ayrıntılı bilgi içerdiğini ve bu yönüyle de dilbilgisini niteleyen ve betimleyen kimi görünümünün ortaya çıktığını söylemek olasıdır. Sözelimi,

K12 *Kurallar bütünüdür.*

K12 *Trafik levhaları gibidir. Yolun nasıl kullanılması gerektiği hakkında bilgi verir, kişiyi yönlendirir.*

K68 *Bir dilin temelini oluşturan kurallar topluluğudur.*

K68 *Dilbilgisi bir ağacın kökleri gibidir. Nasıl ki bir ağacın kökleri olmadan var olamaz, büyüyüp gelişemezse, dilbilgisi olmadan da bir dil olamaz ve öğrenilemez.*

K13 *Düzgün konuşmamızı sağlayan kurallar bütünüdür.*

K13 *Kakao sevmeyen insanlar için kakaolu pasta gibidir. Güzel görünür ama yiyemezsiniz.*

K18 *Bana göre dilbilgisi dilin kurallarıdır. Konuşma dilinden ziyade yazı dilinde daha çok ihtiyaç hissettiğim ya da bilmem gerektiğini düşündüğüm dile ait bilgi içeren unsurlardır.*

K18 *Dilbilgisi bana göre “Ansiklopedi” gibidir her evde ya da ofiste bulunması gereken her an kullanılmasa da mutlaka bir gün lazım olabilecek bir şey gibidir. El altında durması gerekir, lazım olduğunda açıp bakmak için. Gülün dikenini gibidir.*

K78 *Bir dile ya da tüm dillere ilişkin kurallar dizgesidir.*

K78 *Kuşa benzer. Öğrenilir ama zamanla uçar gider.*

Eğretilme ve benzetme içeren dilsel ifadelerden hareketle belirlenen kavramsal eğretilmelerde DİLBİLGİSİ MATEMATİKTİR eğretilmesi uzlaşsımsallık bakımından öne çıkmaktadır. Dilsel içerimlerde, matematik, “...biçim, sayı ve çoklukların yapılarını, özelliklerini ve aralarındaki bağıntıları mantık yoluyla inceleyen bilim dalı ve okullarda okutulan ders (TDK)” ve aynı zamanda “evrenin işleyişindeki temel” olarak değerlendirilmektedir. Benzer biçimde dilbilgisi de “bir dilin işleyişindeki yapısal kurallar bilgisini içeren alan” ve “dilini işleyişini sağlayan temel” olarak görülmektedir.

DİLBİLGİSİ CANLI VARLIKTIR eğretilmesinde, dilbilgisinin canlı varlık ulamında yer alan ağaç [kök, gövde ve dallarla yapraklardan oluşan, meyve verebilen ve uzun yıllar yaşayabilen gelişkin bitki (TDK)] ve hayvan [duygu ve hareket yeteneği olan, içgüdüleriyle hareket eden canlı yaratık (TDK)] kavramlarıyla ilişkilendirildiği sıklıkla gözlemlenmiştir. Bu gözleme dayalı olarak dilbilgisinin yaşayan, yaşamsal, devingen bir öge olarak değerlendirildiğini söyleyebiliriz. DİLBİLGİSİ BİNADIR/YAPIDIR eğretilmesinde dilbilgisi, “dili ayakta tutan öge”, “dilini özü”, “dilini işleyişini sağlayan temel düzenek” olarak görülmektedir. DİLBİLGİSİ ARAÇTIR eğretilmesinde ise, dilbilgisi “işlevsel ve işevuruk bir araç” olarak değerlendirilmektedir.

Uzlaşsımsallık açısından öne çıkan yukarıdaki eğretilmelere göre kavram ortaklığının daha az görüldüğü diğer eğretilmelerden de dilbilgisine ilişkin görüşleri yordayan örüntüler çıkarımlanabilmektedir. DİLBİLGİSİ İSKELETTİR eğretilmesiyle dilbilgisinin “[İskelet] temel çatı” (TDK) olduğu görüşü belirgin bir biçimde ortaya çıkmakta, DİLBİLGİSİ OYUNDUR eğretilmesinde ise dilbilgisine “eğlenceli” bir öge olarak bakılmaktadır.

DİLBİLGİSİ YASADIR, DİLBİLGİSİ TRAFİK KURALLARIDIR ve DİLBİLGİSİ ANSİKLOPEDİDİR/KILAVUZ KİTAPTIR eğretilmelerinde, dilbilgisi “dil düzeninde uyulması gereken kurallar” ve “bilgi kaynağı” olarak görülmektedir. DİLBİLGİSİ BAĞDIR ve DİLBİLGİSİ SİSTEMDİR eğretilmelerinde ise, dilbilgisi “birimler arası bağıntıları sağlayan bütünsel bir düzenek” olarak değerlendirilmektedir. Öte yandan DİLBİLGİSİ YİYECEKTİR eğretilmesinde, dilbilgisi gereklilik ve aynı zamanda seçimlik özellikleriyle ele alınmaktadır.

Dilbilgisi alanının eşleştirildiği alanlarda yer alan kavramların anlam belirleyici ve ayırıcı özelliklerinden yola çıkarak dilbilgisini niteleyen ve betimleyen kavramsal bir örüntü ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan kavram örüntüsünde dilbilgisi, temel, yaşamsal, bilgilendirici, gelişimsel, araçsal, dizgeli, üretici, çok bileşenli, kuralcı, gerekli, gereksiz, seçimlik ve eğlenceli bir öge olarak görülmektedir.

4. Sonuç

Bu çalışmada, dilin ve dilbilgisinin eğretilmeler yoluyla nasıl kavramsallaştırıldığı, başka bir anlatımla dilin ve dilbilgisinin anlamlandırma süreçleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu yönüyle çalışmada iki bulgu grubu ortaya çıkmıştır. İlk bulgu grubunda dilsel eğretilmelerden yola çıkarak bir bölümünü çalışma kapsamında uzlaşımsal olarak niteleyebileceğimiz dil ve dilbilgisi eğretilmelerine ulaşılmıştır. Sözelimi, DİL ARAÇTIR, DİL CANLI VARLIKTIR, DİL BAĞDIR, DİLBİLGİSİ MATEMATİKTİR, DİLBİLGİSİ CANLI VARLIKTIR, DİLBİLGİSİ BİNADIR... Bunun yanı sıra, ortak görünüm sunmayan bireysel dilsel ifadeler de kavramsal eğretilme olarak önerilmiştir. Sözelimi, DİLBİLGİSİ ÖNYARGIDIR, DİL KİMLİKTİR.

Kavramsal eğretilmelere ilişkin olarak, DİLBİLGİSİ CANLI VARLIKTIR; DİL CANLI VARLIKTIR eğretilmeleri dışında sıklık özellikleri denk olmayan ancak iki alanda da ortak eğretilmelerin ortaya çıktığını görmekteyiz. Sözelimi, DİL BİNADIR/YAPIDIR; DİLBİLGİSİ BİNADIR/YAPIDIR; DİL ARAÇTIR; DİLBİLGİSİ ARAÇTIR, DİL OYUNDUR; DİLBİLGİSİ OYUNDUR... Buna ilişkin olarak, birbirini içeren iki alanın kavramsallaştırma sürecinde aynı kavram alanlarıyla eşleştirildiğini söyleyebiliriz.

Çalışmanın ikinci bulgu grubunda, belirlenen kavramsal eğretilmelere ve içerimlerine dayalı olarak dil ve dilbilgisi ile düşünce örüntüleri çıkarımlanmaya çalışılmıştır. Katılımcıların dili ve dilbilgisini somut kavramlarla ve bu kavramların özellikleriyle biçimselleştirdikleri görülmektedir. Dil, araç, canlı varlık, bağ, doğa, oyun, sanat, matematik, evren, bina/yapı...

kavramlarıyla somutlaştırılmakta ve bu kavramların özellikleriyle ilişkilendirilmektedir. Buna göre, dil, yaşam gerçekliği içinde etkileşimsel bir araç olarak görülmekte ve üretici, yaşamsal, çok yönlü, bütüncül, sistemli, çok bileşenli, yaşayan, devingen, bağlayıcı, gelişimsel ve aktarıcı olma gibi pek çok nitelemeyle örtük bir biçimde betimlenmektedir. Dilbilgisi ise, *matematik, canlı varlık, bina/yapı, araç, iskelet, oyun, yasa, yiyecek, trafik kuralları, ansiklopedi...* olarak biçimlenmekte ve bu biçimleme üzerinden nitelenmektedir. Ortaya çıkan bu örüntüde dilbilgisi, temel, yaşamsal, bilgilendirici, gelişimsel, araçsal, dizgeli, üretici, çok bileşenli, kuralcı, gerekli, gereksiz, seçimlik ve eğlenceli bir öge olarak görülmektedir.

Çalışmada, katılımcıların dili ve dilbilgisini tanımlayan doğrudan bildirimlerine eğretilmelerden çıkarılan niteleyici örüntüsünün yansımadığını, bu yönüyle de eğretilmelerin bireylerin bir alan ya da konuyla ilgili doğrudan bildirimlerine göre “daha fazlasını” aktardığını söylemek olasıdır.

Uygulamalı dilbilim alanyazınında öğrenci bilişi-inanışı kapsamında eğretilme çözümlemesine dayalı olarak pek çok çalışma (sözgelimi, Cortazzi ve Jill; De Guerrero ve Villamil; Ellis; Zapata ve Lacorte) yapıldığı görülmektedir. Sözü edilen çalışmaların büyük bir çoğunluğu, yabancı dil öğrenimi-öğretimi ve öğretmen eğitimi ile ilgilidir. Bu nedenle bu çalışmanın bulgularıyla doğrudan örtüşen bulgulara rastlanamamıştır. Bununla birlikte, Farjami'nin dilbilgisi ve öğretimiyle ilgili çalışmasında belirlediği kimi eğretilmeler -İNŞA ETME VE YAPILAR, KURALLAR BÜTÜNÜ, OYUN OYNAMAK- (28-29), çalışmamızda belirlenen kimi eğretilmelerle -DİLBİLGİSİ YAPIDIR/BİNADIR, DİLBİLGİSİ TRAFİK KURALLARIDIR, DİLBİLGİSİ YASADIR, DİLBİLGİSİ OYUNDUR-benzerlikler göstermektedir. Bunun yanı sıra, Paiva'nın alanyazında dil ve dil öğretimiyle ilgili olarak üretilen eğretilmeleri belirlediği tarama çalışmasında, dilin ve dilbilgisinin KANAL/ARAÇ (Reddy), OYUN-satranç- (Wittgenstein; Saussure), AİLE-dil ailesi, kardeş dil- (Seargent), BÜYÜME-dilbilgisinin büyümesi- (Van Geert) eğretilmeleri ile tanımlandığı görülmektedir. Sözü edilen eğretilmeler, çalışmamızda önerilen DİL ARAÇTIR, DİL CANLI VARLIKTIR, DİL AĞDIR, DİL OYUNDUR, DİLBİLGİSİ CANLI VARLIKTIR ve DİLBİLGİSİ OYUNDUR eğretilmeleriyle kavramsal ulamlama bakımından benzer ya da eş görünümeler sunmaktadır. Bu gözlem, bir yandan kavramsal eğretilmelerin uzlaşsallık yönünün öne çıkması, bir yandan da katılımcıların deneyimledikleri eğitim bağlamlarının ve birikimlerinin etkisinin eğretilmelere yansması olarak değerlendirilmektedir. Bununla bağlantılı olarak, farklı eğitim alanlarındaki katılımcılarla ve yöntemsel çeşitlemeyle sınırları genişletilebilecek ardıl bir çalışma önerisinde bulunabiliriz.

KAYNAKÇA

- AKSAN, Doğan. *Anlambilim*. Ankara: Engin. 1998.
- ALAGÖZLÜ, Nuray. "Language and sex: metaphors of woman in Turkish proverbs and idioms and socio-cognitive structure." *Festschrift to commemorate the 80th Anniversary of Prof. Dr. Talat Tekin Articles on Turkology. International Journal of Central Asian Studies* 13 (2009): 37-48.
- BARCELOS, Ana, Maria, F. "Researching Beliefs about SLA: A Critical Review." *Beliefs about SLA: New Research Approaches*. Ed. Paula Kalaja and Ana Maria F. Barcelos. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2003. 7-33.
- CAMERON, Lynne, ve LOW, Graham. "Metaphor." *Language Teaching* 32 (1999): 77-96.
- CAMERON, Lynne, ve MASLEN, Robert. Ed. *Metaphor Analysis: Research Practice in Applied Linguistics, Social Sciences and the Humanities*. London: Equinox. 2010.
- CLAUSNER, Timothy C., ve Croft, William. "Domains and Image Schemas." *Cognitive Linguistics* 10 (1999): 1-31.
- CORTAZZI, Martin, ve JINN, Lixian. "Bridges to Learning: Metaphors of Teaching, Learning and Language." *Researching and Applying Metaphor*. Ed. Lynne Cameron and Graham Low. Cambridge: Cambridge Applied Linguistics. 1991. 149-176.
- DE GUERRERO, María C. M., ve VILLAMIL, Olga, S. "Metaphorical Conceptualizations of ESL Teaching and Learning." *Language Teaching Research* 6. 2 (2002): 95-120.
- DEIGNAN, Alice. "The Cognitive View of Metaphor: Conceptual Metaphor Theory." *Metaphor Analysis. Research Practice in Applied Linguistics, Social Sciences and the Humanities*. Ed. Lynne Cameron and Robert Maslen. London: Equinox. 2010. 44-56.
- ELLIS, Rod. "Learner beliefs and language learning." *The Asian EFL Journal Quarterly* 10. 4 (2008): 7-25.
- ELLIS, Rod, ve BARKHUIZEN, Gary. *Analyzing Learner Language*. Oxford: Oxford University Press. 2005.
- EVANS, Vyvyan, ve GREEN, Melanie. *Cognitive Linguistics: An Introduction*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates & Edinburgh: Edinburgh University Press. 2006.
- FARJAMI, Hadi. "EFL Students Images and Metaphors of Grammar Learning." *Iranian Journal of Applied Linguistics* 15. 1 (2012): 19-41.
- JOHNSON, Mark. *The Body in the Mind. The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason*. Chicago: Chicago University Press. 1987.

- GRADY, Joseph. "THEORIES ARE BUILDINGS revisited." *Cognitive Linguistics* 8. 4 (1997): 267-290.
- İMER, Kamile, KOCAMAN, Ahmet, ve ÖZSOY, Sumru A. *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi. 2011.
- LAKOFF, George. *Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: The University of Chicago Press. 1990.
- "How Metaphor Structures Dreams: The Theory of Conceptual Metaphor Applied to Dream Analysis." *Dreaming* 3. 2 (1993): 77-98.
- LAKOFF, George, ve JOHNSON, Mark. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press. 1980.
- *Metaphors We Live By*. 2. Baskı. Chicago: University of Chicago Press. 2003.
- LAKOFF, George, ve TURNER, Mark. *More Than Cool Reason. A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago: The University of Chicago Press. 1989.
- PAIVA, Vera, L., M., O. "What's in a Name? The Quest for New Metaphors for Second Language Acquisition." *Trabalhos em Linguística Aplicada* [Çevrim-içi: 53. 1 (2014): 145-162. ISSN 0103-1813. <http://dx.doi.org/10.1590/S0103-18132014000100008>].
- PRAGGLEJAZ Group "MIP: A Method for Identifying Metaphorically Used Words in Discourse." *Metaphor and Symbol* 22. 1 (2007): 1-39.
- REDDY, Michael J. "The Conduit Metaphor: A Case of Frame Conflict in Our Language about Language." *Metaphor and Thought*. 2. Baskı. Ed. Andrew Ortony. Cambridge: Cambridge University Press. 1993.164–201
- RICHARDS, Jack. C., Platt, John, ve Platt, Heidi. *Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics*. 2. Baskı. Harlow: Longman. 1992.
- SAUSSURE, F. *Course in General Linguistics*. Ed. Charles Bally and Albert Sechehaye. New York: McGraw-Hill Book Company. 1966.
- SEARGEANT, Philip. "Metaphors of Possession in the Conceptualization of Language." *Language & Communication* 29 (2009): 383–393.
- STEEN, Gerard, J. "Finding Metaphor in Discourse. Pragglejaz and Beyond." *Cultura, Lenguaje y Representación* 5, (2007): 9-25. [Çevrim-içi: <http://www.e-revistas.uji.es/index.php/clr/article/view/1348>].
- "From Three Dimensions to Five Steps: The Value of Deliberate Metaphor." *Metaphorik.de* 21 (2011): 83-110.
- "The Contemporary Theory of Metaphor—Now New and Improved!" Ed. *Metaphor and Metonymy Revisited Beyond the Contemporary Theory of Metaphor*. Ed. F. González-García, M. S. Pena Cervel, and L. Pérez Hernández. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 2013. 27-66.

- STEEN, Gerard, J. ve diğ. *A Method for Linguistic Metaphor Identification: From MIP to MIPVU*. Amsterdam: John Benjamins. 2010.
- Türk Dil Kurumu TDK Büyük Türkçe Sözlük. tdk.gov.tr
- TV reklamı, *Turkcell*. 28.04.2015
- VAN GEERT, Paul. "Dimensions of Change: A Semantic and Mathematical Analysis of Learning and Development." *Human Development* 38 (1995): 322–331.
- WAN, Wan, ve LOW, Graham. *Elicited Metaphor Analysis in Educational Discourse*. Amsterdam: John Benjamins. 2015.
- ZAPATA, Gabriela, C., ve LACORTE, Manel. "Preservice and Inservice Instructors' Metaphorical Constructions of Second Language Teachers." *Foreign Language Annals* 40.3 (2007): 521-534.
- WITTGENSTEIN, L. (1958). *Philosophical Investigations*. Oxford: Basil Blackwell.
- YILDIRIM, Ali, ve ŞİMŞEK, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin. 2005.